

Українське бароко: витоки та своєрідність художньої мови

Бароко – стиль у мистецтві кінця XVI – середини XVIII ст. Проявився в архітектурі, живописі, літературі та музиці. Характерною особливістю бароко є проникнення світського світогляду в усі сфери художньої діяльності. Монументальність форм, експресивність, введення алегорій та символів, пишна декоративність орнаментики, парадність та урочистість знайшли відтворення в мистецтві цього періоду. Злиття принципів бароко з національною народною традицією визначило своєрідність його варіантів.

В історії мистецтва України стиль бароко відіграв особливу роль. Він розвивався в складних умовах розгортання соціальної та національно-визвольної боротьби народу проти іноземних поневолювачів за незалежність та державність. Головну роль у цьому відіграло запорізьке козацтво, яке в боротьбі зі своїми сусідами вибороло фактичну незалежність України.

Величезне бажання українського народу до самоутвердження попри вкрай несприятливі історичні обставини сповнило твори мистецтва життєрадісним, піднесеним настроєм. Тому в Україні стиль бароко має ще одну назву – козацьке бароко.

Пропонуємо ознайомитися з виданнями, що розкривають особливості мистецтва українського бароко через різні форми: естетику, архітектуру, образотворче та музичне мистецтво.

Козацьке бароко – духовна велич України

ГЕТЬМАНЩИНА

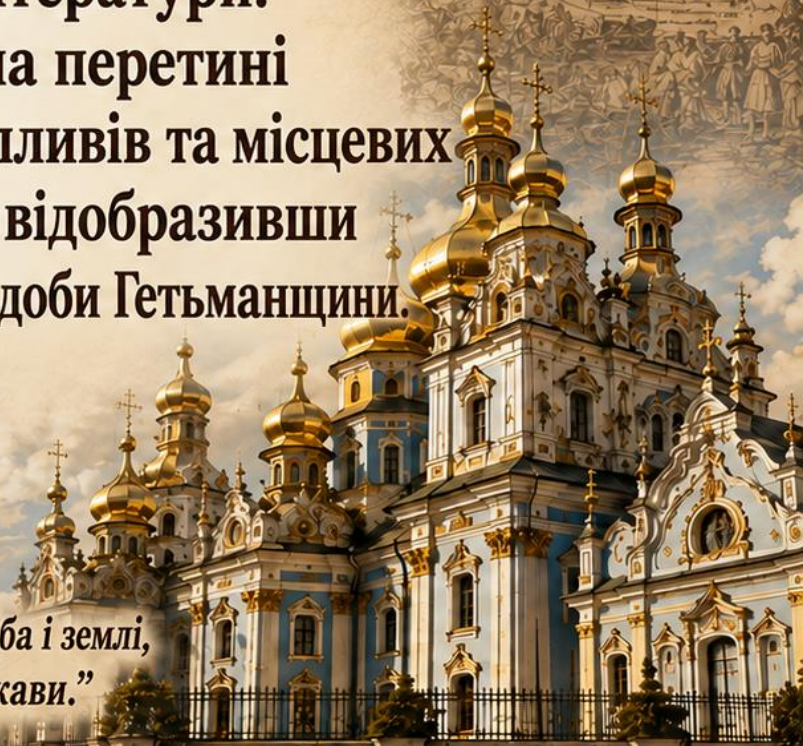
Українське бароко – золотий вік
нашого національного мистецтва,
архітектури та літератури.

Він сформувався на перетині
західноєвропейських впливів та місцевих
народних традицій, відобразивши
державотворчі прагнення доби Гетьманщини.

Основні риси козацького бароко:

- ❖ поєднання пишності форм і глибокої духовності;
- ❖ символізм і алегоричність;
- ❖ поєднання європейського бароко з українськими народними традиціями;
- ❖ утвердження ідеї державності, героїзму та віри.

“Бароко в Україні – це гармонія неба і землі,
віри і розуму, людини і держави.”

ЕСТЕТИКА УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО

Естетика та філософія українського бароко відображають глибокий внутрішній світ людини тієї доби — її коливання між земними пристрастями та духовним спасінням, почуттям обов'язку перед Богом і Батьківщиною.

ГОЛОВНІ ІДЕЇ

КОРДОЦЕНТРИЗМ

Філософія «серця» як центру духовного життя, емоцій та пізнання Бога.

СВІТ ЯК ЛАБІРИНТ

Сприйняття земного життя як складної, заплутаної подорожі, де людина шукає істину.

ДВА СВІТИ

Постійне протиставлення видимого (матеріального) та невидимого (духовного).

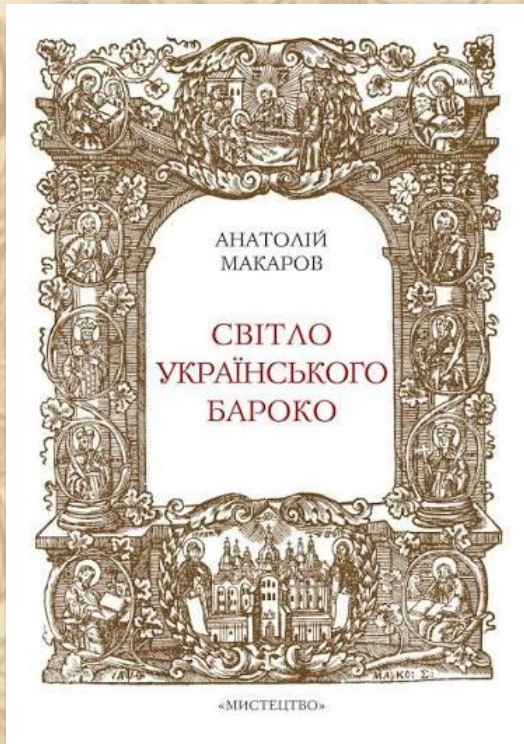

СРОДНА ПРАЦЯ

Концепція щастя через пошук свого справжнього покликання у житті.

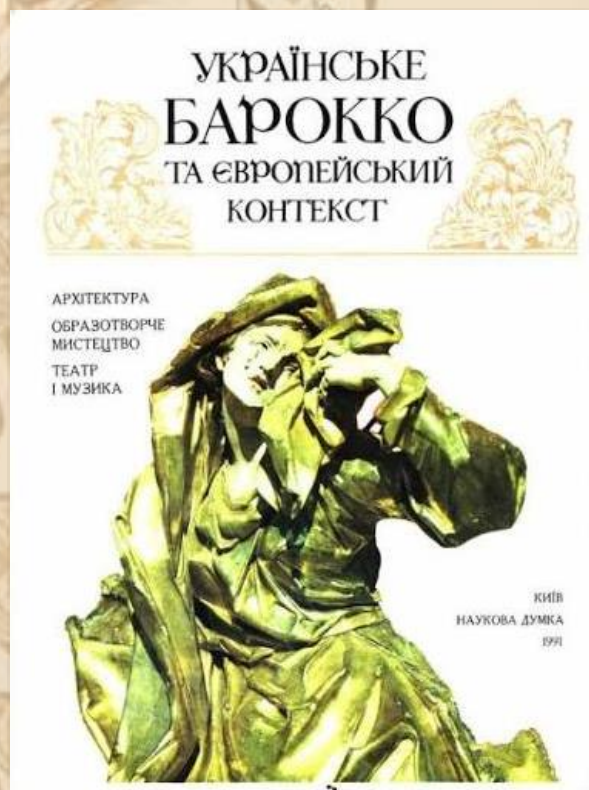
Макаров, А. Світло українського бароко / А. Макаров. – Київ : Мистецтво, 1994. – 287 с.

Видатний дослідник мистецтва Анатолій Макаров зробив глибокий аналіз естетики, світовідчуття та стильових особливостей українського бароко. Автор виходить за межі звичних проблем мистецтвознавства й історії літератури. Так, окрему главу «Таємниці барокового характеру», він присвячує особистісним змінам, що були притаманні яскравим представникам цієї доби. Музичні, поетичні, малярські твори, філософські трактати й архітектурні ансамблі цікавлять автора насамперед як виразники особливого стану душі й стилю мислення. Він аналізує витoki ірраціоналізму світосприйняття людини бароко, розповідає про дух лицарства, що не зник з падінням Київської Русі, а трансформувався у козацтво, розкриває особливості художньої мови, притаманної мистецтву українського бароко.

Особлива увага приділяється народженню нової візуальної образності, що пов'язана зі змінами у світогляді та суспільному житті. Складна історична доля українського народу сприяли формуванню українського бароко, яке відображало світло і темряву людської душі. Саме світлотінь була чи не найголовнішим прийомом митців того часу.

Українське бароко та європейський контекст / Ін-т мистецтвознав., фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР, Ін-т мистецтв Польської АН . – Київ : Наук. думка, 1991. – 256 с.

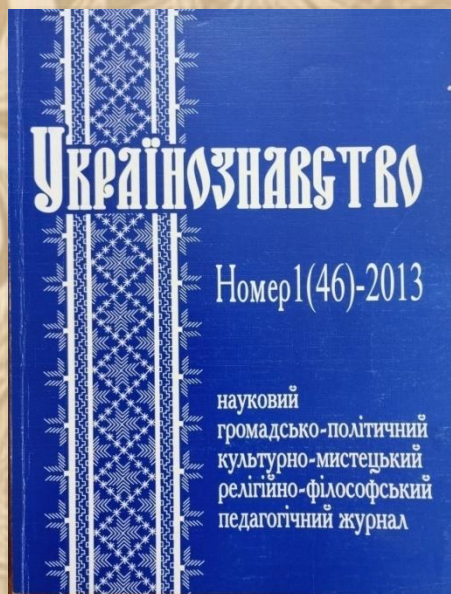
Дана збірка статей присвячена осмисленню особливостей естетики українського бароко, його місцю в історії світового мистецтва.

У виданні висвітлюються проблеми становлення української національної культури в епоху бароко у контексті європейських художніх течій. Розглядаються ідейна спрямованість мистецтва бароко, його поетика, стильові та жанрові особливості. Досліджуються художні явища архітектури, образотворчого мистецтва, театральної культури, музики, простежується їхній зв'язок з народною творчістю.

Уманцев, Ф. Мистецтво давньої України : іст. нарис / Ф. Уманцев. – Київ : Либідь, 2002. – 326 с. : іл.

У книзі розглядаються закономірності розвитку українського мистецтва в період від XIII ст. до середини XVIII ст. Характеризуються такі види українського мистецтва, як архітектура, скульптура, настінний розпис, іконопис, портретний живопис, графіка, народна картина. Висвітлюються процеси формування національних традицій і становлення стилю українського (козацького) бароко..

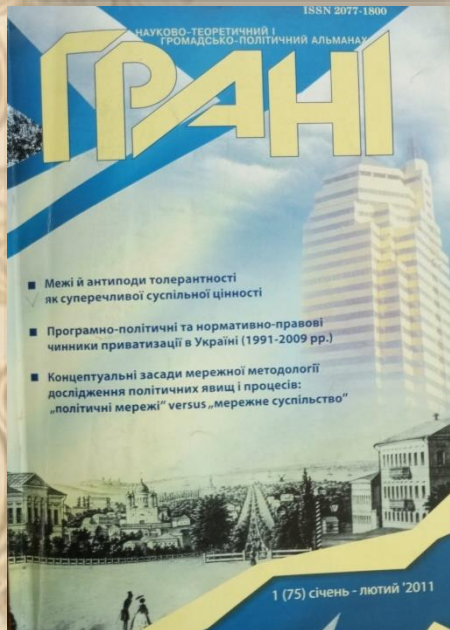

Даренська, В. Бароко як світоглядний стиль / В. Даренська // Українознавство. – 2013. – №1(46). – С. 105-110.

Стаття присвячена дослідженню культури українського бароко як світоглядного феномену й актуального джерела духовного досвіду для сучасної людини. Показана своєрідність формування базових буттєвих смислів в української бароковій культурі. Зазначається, що цінність українського бароко полягає у глибокому баченні дисгармонійності та складності світу, катастрофічності та складності буття. Культура українського бароко розглядається як важливе джерело історичного формування ментального типу українців.

Лисоколоженко, Т. Ірраціональні тенденції доби українського бароко / Т. Лисоколоженко // Грані, 2011. – №1(75). – С. 83-86.

У статті аналізуються філософські пошуки діячів братських шкіл XVII століття. Стверджується, що ірраціональне у світогляді українських братчиків було пов'язане з ідеєю самопізнання людини, яка виступала необхідною умовою праведного життя в земному світі та установкою на осягнення трансцендентних сутностей.

Архітектура

Найбільш яскраво стиль
українського бароко
виявився в архітектурі.

Його характерними ознаками є:

- багатство і пластичність форм
- світлі потиньковані стіни
- застосування декоративних деталей, ліпних орнаментів

Українське бароко – це поєднання духовної величі,
народних традицій та європейського мистецтва,
що створило неповторний архітектурний стиль.

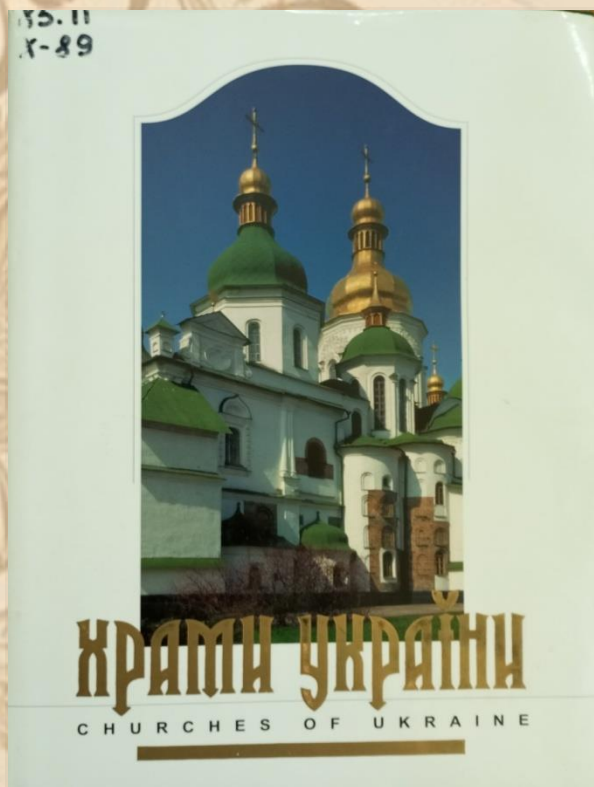

**Нікітенко, Н. Бароко Софії Київської / Н. Нікітенко. – Київ :
Либідь, 2016. – 271 с. : іл.**

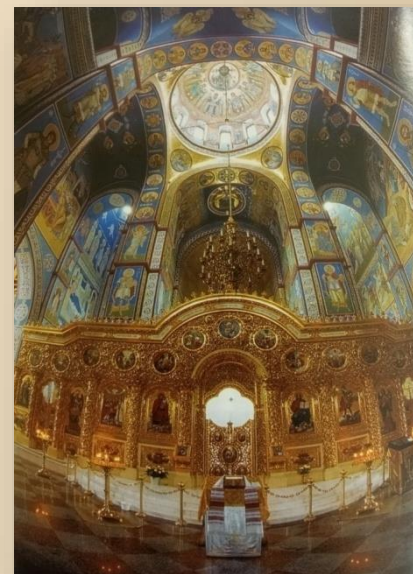
Національний заповідник «Софія Київська» перебуває в епіцентрі національної історії впродовж більш як тисячоліття. Її традиційно розглядають як давньоруську пам'ятку, проте вона є також унікальним історичним джерелом доби Бароко. Авторка відкриває читачеві Софію Київську в незвичному ракурсі – як грандіозну пам'ятку цієї доби, пов'язаної з доленосними для народу України періодами Могилянського відродження і розбудови національної держави – Гетьманщини. Книга гарно ілюстрована: тут і види архітектурного комплексу, і зразки монументального та станкового живопису, і раритети собору та ін.

**Храми України: альбом / вступ. ст. комент. та упор. Л. Прибєга. –
Київ: Мистецтво, 2000. – 296 с. : іл.**

*Михайлівський собор
Михайлівського золотоверхого
монастиря*

Альбом розповідає про тисячолітню історію храмового будівництва на теренах України, розкриває архітектурно-мистецькі особливості храмових споруд різних історичних періодів. Значна увага приділяється храмам в стилі українського бароко. Особливість видання – якісні ілюстрації, що дають змогу уявити собі красу архітектури храмів та стислі, але дуже інформативні описи споруд.

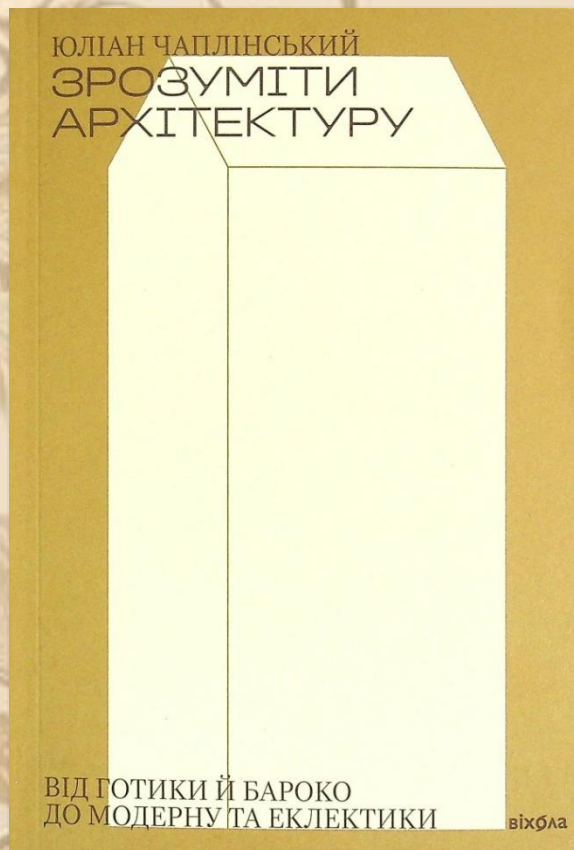
Диво над Дніпром: історія Андріївської церкви крізь призму реставрації 2009-2020 рр. / Н. Куковальська [та ін.] ; упоряд. та наук. ред. В. Корнієнка. – Київ : Мистецтво, 2023. – 224 с. : іл.

Андріївська церква – один з найяскравіших зразків українського бароко в архітектурі.

Видання розповідає про масштабні реставраційні та дослідницькі роботи на Старокиївській горі, що тривали понад десять років (2009-2020). Автори детально описують процес порятунку унікального внутрішнього оздоблення Андріївської церкви, укріплення її фундаментів та боротьбу зі зсувами ґрунту. Альбом містить велику кількість ілюстрацій, фотографій та історичних матеріалів, що розкривають таємниці створення та відновлення цієї перлини українського бароко.

Чаплінський, Ю. Зрозуміти архітектуру. Від готики й бароко до модерну та еклектики / Ю. Чаплінський. – Київ : Віхола, 2022. – 197 с.

Ця книга про те, як навчитися «читати» місто та відчувати його архітектуру, звертати увагу на ті деталі, які досі були непоміченими. Урбаніст та архітектор Юліан Чаплінський не лише пояснює, як відрізнити бароко від ренесансу, що таке маньєризм і де почалася готика, а ще й майстерно вплітає в цю оповідь політику, мистецтво й літературу. Автор розповідає про митців доби бароко: скульптора Йогана Георга Пінзеля (Україна), художника Караваджо да Мікеланджело (Італія), розкриває таємниці та особливості конструкцій, характерних ознак будівель доби бароко у Римі, Львові, Парижі, Сантьяго-де-Компостела та інших містах світу.

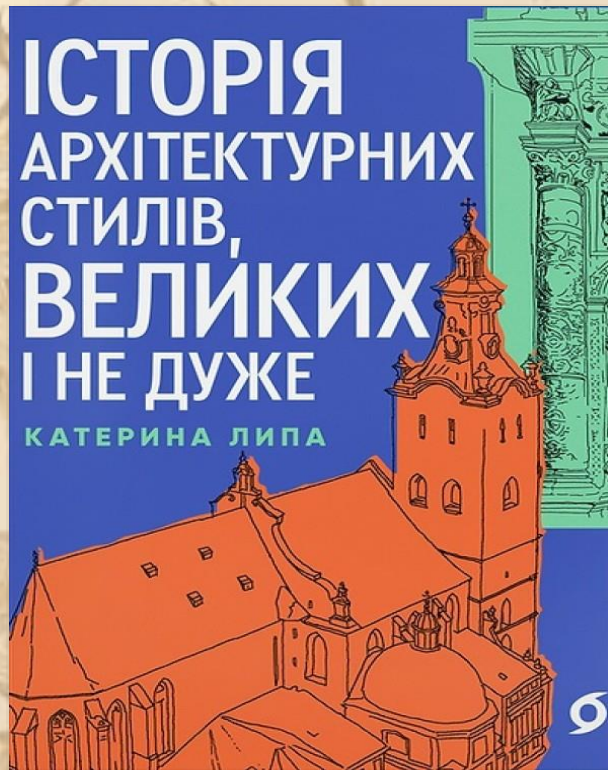
**Пустиннікова, І. Пінзель. Фантазія на тему біографії /
І. Пустиннікова. – Харків : Бібколектор, 2023. – 128 с. : іл.**

Книга присвячена надзвичайно талановитому українському скульптору XVIII століття Йогану Георгу Пінзелю, який жив і творив на Покутті, Поділлі та Галичині. Він вважається найвидатнішим скульптором епохи бароко на українських теренах, самобутній експресивний стиль якого набагато випередив розвиток тогочасного мистецтва та став світовою сенсацією у XX столітті.

Біографія митця майже невідома. На жаль, небагато творів митця збереглося до нашого часу. Автору книги треба було вирішити складну задачу – написати книгу про митця, відомостей про котрого дуже небагато. Майже кожна глава книги розкриває працю майстра над тим чи іншим замовленням, читач має можливість зазирнути у майстерню скульптора та познайомитися з оточуючими майстра людьми.

**Липа, К. Історія архітектурних стилів, великих і не дуже /
К. Липа. – Київ : Віхола, 2024. – 270 с.**

Жоден архітектурний стиль не з'явився на світ «дорослим». Усі вони проходять ті чи інші стадії розвитку, які у своїй книзі описує автор. Бароко, готика, ренесанс, модерн... Ця книга про те, як виникали й занепадали архітектурні стилі, а також про те, як вони розвивалися на українських землях – від Кам'янця-Подільського до Білгород-Дністровського, від Чернігова до Львова, від Києва до Бахчисарая, від Ізюма до Жовкви.

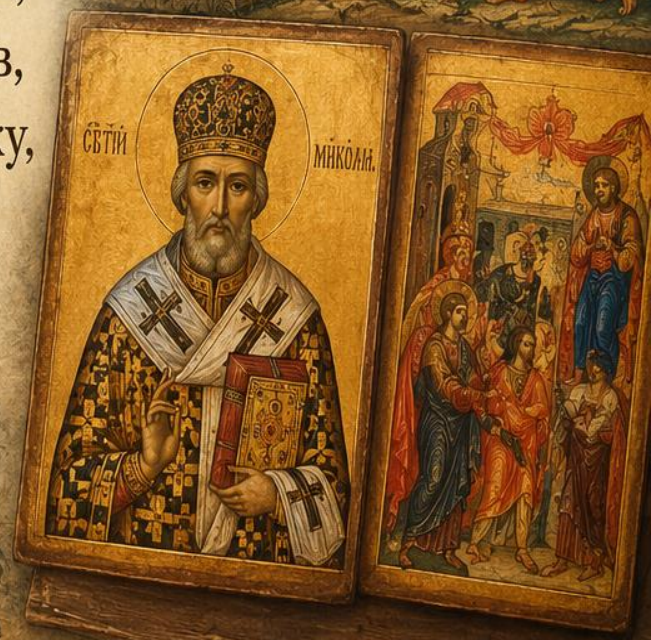
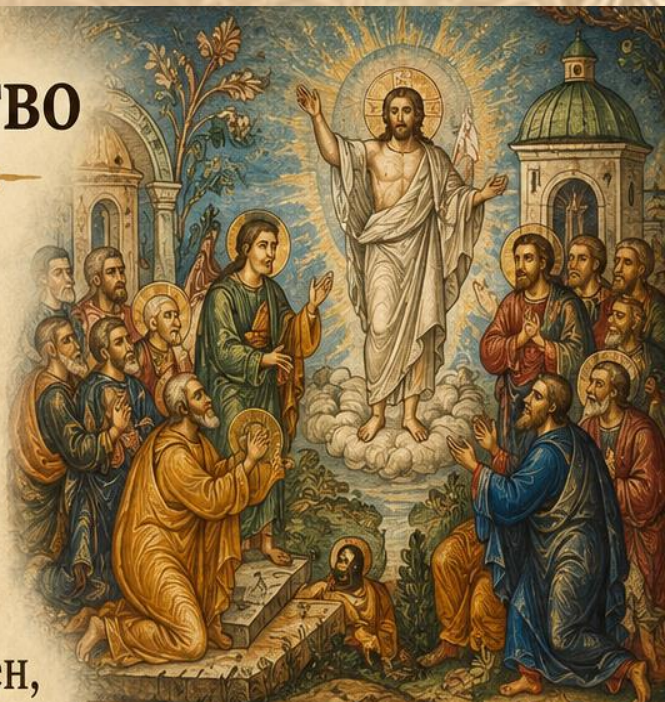
МР

ΘΥ

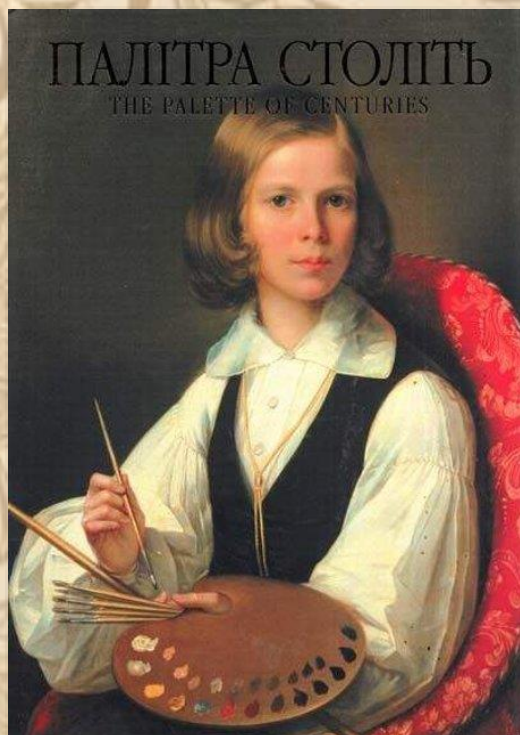
ΙC ΧC

Образотворче мистецтво

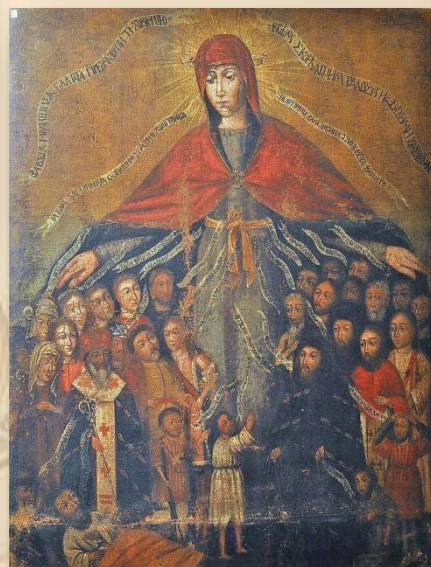
Нові художні тенденції в середині XVII століття знайшли своє втілення перш за все в книжковій графіці та іконописі, проявляючись в посиленні емоційного звучання релігійних сцен, в конкретизації місця дії та образів, наближення їх до народного типажу, що призвело до зміни засобів їх художньої виразності.

Белічко, Ю. Палітра століть : вибр. твори живопису з музеїв України / Ю. Белічко. – Київ. : Балтія-Друк, 2006. – 198 с. : іл.

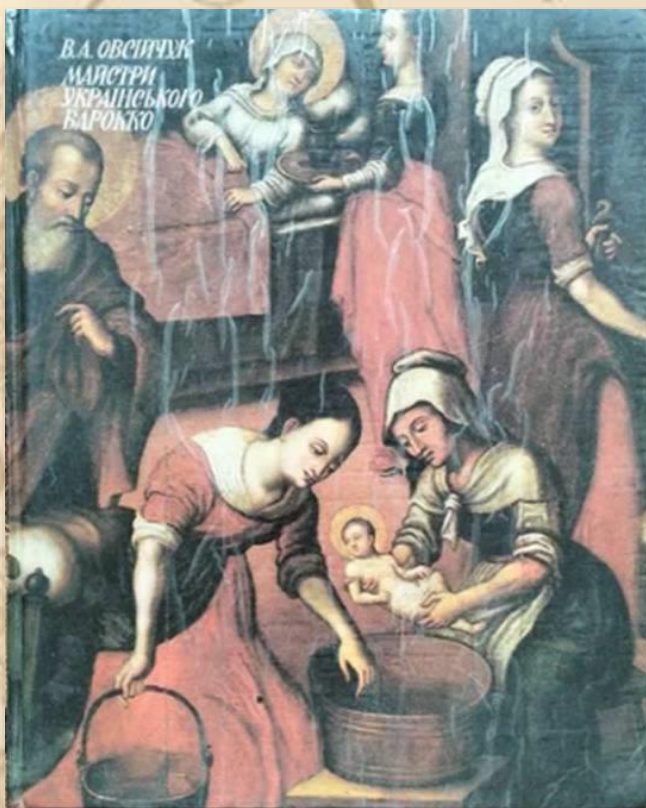

Альбом побудований на матеріалі зібрання музеїв України. Тут відображаються як мистецтво та історія іконопису, так і історія портретного живопису. Мистецтво представлене як дуже своєрідне, глибоко національне за духом і формою явище. Альбом демонструє розвиток українського мистецтва протягом століть. Видання завдяки дуже високій якості ілюстрацій дає можливість краще ознайомитися з історією українського живопису взагалі і українського бароко зокрема.

*Козацька ікона Покрови зі
Старої Солі на
Старосамбірщині*

Овсійчук, В. Майстри українського бароко. Жовківський художній осередок / В. Овсійчук. – Київ : Наук. думка, 1991. – 400 с. : іл.

У монографії досліджуються ідейно-художні та стильові особливості українського мистецтва другої половини XVII – першої половини XVIII століть. Творчість майстрів бароко Юрія Шимоновича, Мартіно Альтомонте, Івана Рутковича, Йова Кондзелевича, Василя Петрановича, які працювали в Жовківському осередку, розглядається у зв'язках із розвитком мистецтва в Україні та Західній Європі.

Висвітлено участь митців у прогресивних рухах, ідеологічній боротьбі, їхні тісні зв'язки з демократичними організаціями-братствами.

Степовик, Д. Українська гравюра бароко / Д. Степовик. – Київ : КЛЮ, 2012. – 494 с.

У книзі на прикладі творчості чотирьох визначних майстрів української барокової графіки XVII – початку XVIII століть – Олександра Тарасевича, Леонтія Тарасевича та Івана Щирського – висвітлюються характерні риси стилю бароко. Україна в XVII – XVIII століттях набула унікального досвіду серед країн Центральної та Східної Європи щодо органічного єднання західноєвропейських варіантів стилю бароко з українськими мистецькими традиціями, а в широкому розумінні – зближення православної та католицької естетики у творах на релігійну та світську тематику. Автор детально досліджує феномен українського бароко, визначає його суттєві й формальні риси у порівнянні з автохтонним стилем бароко у мистецтві країн Заходу.

**Українська графіка XI – початку XX ст. / авт.-упоряд.
А. Вюник. – Київ : Мистецтво, 1994. – 327 с., іл.**

В альбомі відбито шляхи розвитку української графіки – унікального явища вітчизняного мистецтва, кращі взірці якого свідчать, що і за важких років національного пригноблення, яких і не злічити, народ України завжди прагнув творити прекрасне. Спираючись на традиції національного мистецтва та на західноєвропейську графіку, українські митці в окремі періоди історії, зокрема в XVII – на початку XVIII століть, сягали найвищих світових вершин майстерності.

МУЗИКА УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО

(XVII–XVIII століття) — це яскравий етап розвитку національного мистецтва, що поєднав церковні традиції з європейськими новаціями та народною творчістю.

- **ПАРТЕСНИЙ СПІВ:**

багатоголосне хорове мистецтво (від 3 до 12 і більше голосів), яке прийшло на зміну церковному одноголосному співу та стало основою академічної музики.

- **КАНТИ І ПСАЛЬМИ:**

популярні побутові та духовні триголосні пісні, які виконувалися з використанням скрипок, кобз та сопілок.

- **ХОРОВИЙ КОНЦЕРТ:**

масштабний духовний жанр а капела, що вражав емоційною глибиною та контрастами.

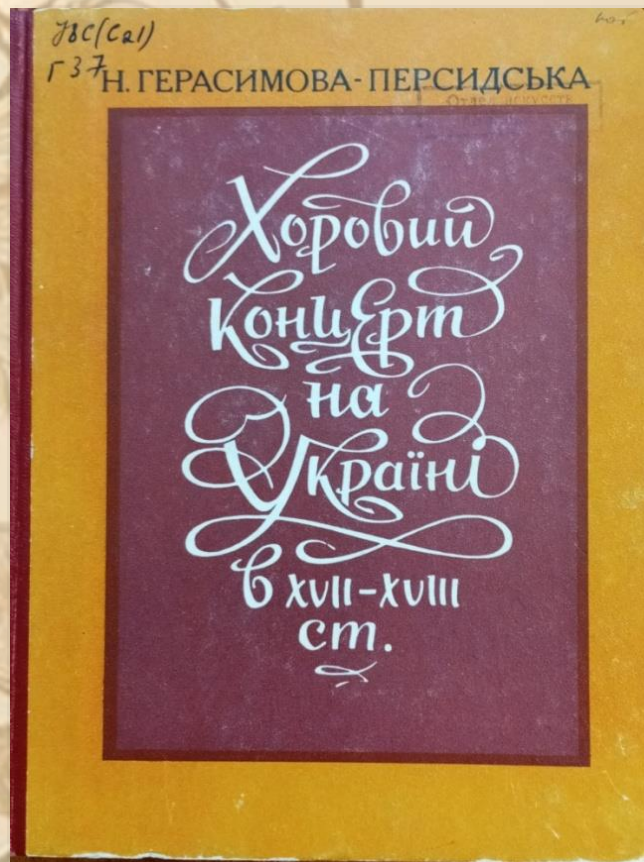

Горюхатий і сиротини
Горюхатий і сиротини
Величавий і сиротини
Горюхатий і сиротини

Однією з провідних дослідників музики українського бароко є Ніна Герасимова-Персидська – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри старовинної музики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, академік Національної академії мистецтв України. Вона – автор більше 140 праць, серед яких монографії з історії і теорії партесного співу в Україні, нотні видання партесних концертів і мотетів, музичний каталог партесних концертів Інституту рукописів Національної бібліотеки України, статті про проблеми простору й часу в новітній музиці тощо.

Герасимова-Персидська, Н. Хоровий концерт на Україні в XVII – XVIII ст. / Н. Герасимова-Персидська. – Київ : Муз. Україна, 1978. – 181 с.

Партесний (хоровий) концерт, якому присвячена монографія, є найбільш розвиненим жанром професійного багатоголосся, що виникло в Україні у XVI-XVII століттях. Шлях розвитку багатоголосного співу гармонічного складу, що дістав назву «партесного», тісно пов'язаний з культурним життям народу і відбиває ті зміни, які відбулися в цей історичний період.

Партесні концерти XVII – XVIII ст. з київської колекції [Ноти]. – Київ : Муз. Україна, 2006. – 335 с.

Видання є фундаментальною працею, що повертає до активного життя низку невідомих хорових творів XVII–XVIII ст. і продовжує ряд публікацій рукописів з київської колекції, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Це чергове видання з серії, що була започаткована у 1976 р. Попередні збірки нот – “Матеріали з історії української музики» (ред.-упоряд. Н. Герасимова-Персидська, К., 1976) та «Микола Дилецький. Хорові твори» (ред.-упоряд. Н. Герасимова-Персидська, К., 1981). Видання розраховане на професійні та аматорські хорові колективи, музикознавців, широке коло шанувальників давньої української музики.

Музиканти та шанувальники українського музичного мистецтва мають можливість ознайомитися з нотами творів відомих українських композиторів доби бароко та звукозаписами хорових концертів цієї доби.

1. Цалай-Якименко, О. С. Духовні співи давньої України : антологія [Ноти] / О. С. Цалай-Якименко. – Київ: Музична Україна 2000. – 220 с. : ноти, іл.

2. Український кант XVII-XVIII століть [Ноти] / [упоряд., вступ. ст. і прим. Л. В. Івченко ; спецред. текстів В. І. Крекотня ; пер. О. В. Кучеренко]. – Київ : Муз. Україна, 1990. – 198, [1] с. : ноти, іл.

3. Ведель, А. Божественна Літургія святого Іоанна Золотоустого та 12 духовних хорових концертів [Ноти] / А. Ведель ; під ред. В. Колесника. – Київ : Едмонтон; Торонто : [б. и.], 2000. – 384 с. – (Шедеври Української Класичної Хорової Музики).

Musica sacra Ukraina. Партесні концерти XVII-XVIII століть [Електронний ресурс] / викон. вокальний ансамбль Open Opera Ukraina. – Київ, 2020. – 1 електрон. опт. диск.

Даний аудіодиск із записами українських партесних концертів – перший матеріальний результат проекту «Musica sacra Ukraina: партесний вимір». Його мета – представлення партесної спадщини в Україні та світі як значущої і непересічної частини національної музичної історії. Це добірка концертів різних авторів. Десять творів із тринадцяти, що увійшли до диска, належать перу Миколи Дилецького. Концерт «Прийдіте, людіє» невідомого автора був знайдений у Києві і атрибутований Н. Герасимовою-Персидською.

Вокальний ансамбль Open Opera Ukraine
Open Opera Ukraine Vocal Ensemble

Наталія Хмілевська / Nataliia Khmilevska
художня керівниця / artistic director

Анна Гадецька / Anna Hadetska
програмна директорка / programme director

Євгенія Ігнатенко / Yevgeniya Ignatenko
наукова консультантка / science advisor

Олексій Крячун / Oleksii Kryachun
звукоінженер / sound engineer

Запис зроблено у музеї «Кирилівська церква» (XII-XIX ст.) Національного заповідника «Софія Київська» у серпні 2020 року
Recorded in August 2020 in the «Kyrylivska tserkva» museum (XII-XIX cent.) of the National Sanctuary Complex «Kyiv Sophia»

Більше про проект Musica sacra Ukraina на сайті
www.lab.openopera.com.ua

Диск підготовлено за підтримки Українського культурного фонду.
Позиція Українського культурного фонду може не збігатись з думкою авторів.

Видатні українські композитори епохи бароко і класицизму – Максим Березовський, Дмитро Бортнянський, Артемій Ведель – створили шедеври духовних хорових концертів і були авторами перших у Східній Європі симфоній та інструментальних творів інших жанрів.

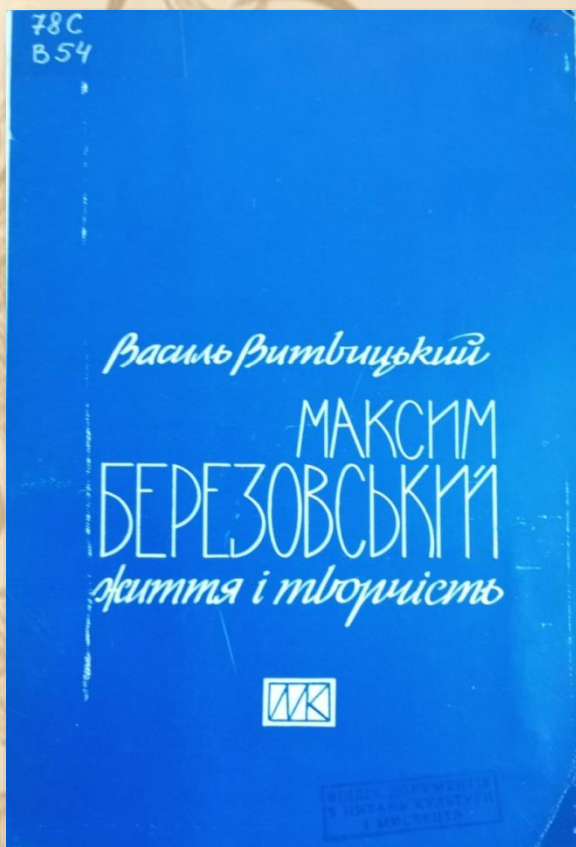
Пропонуємо книги, присвячені їхній творчості.

Топська, Н. Максим Березовський / Н. Топська. – Київ : ТОВ «Книжкова база «Альфа», 2018. – 64 с. – (Золота доба української музики).

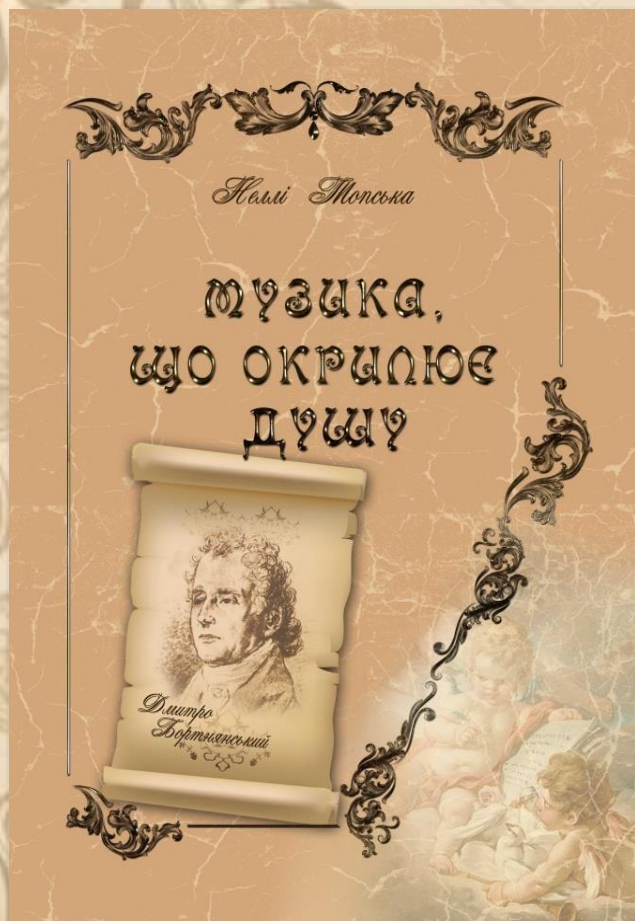
Книга розповідає про трагічну долю Максима Березовського – одного із перших українських композиторів, велич таланту якого визнали у Європі. За своє коротке, мов спалах, життя він пізнав успіхи й невдачі, благовоління височайших осіб і опалу, славу й забуття. Рання фатальна загибель композитора слугувала приводом для різноманітних домислів, і тому біографія його вміщує безліч нерозгаданих таємниць.

Витвицький, В. Максим Березовський: життя і творчість / В. Витвицький. – Вид-во М. П. Коць : Джерзі Ситі, 1974. – 94 с.

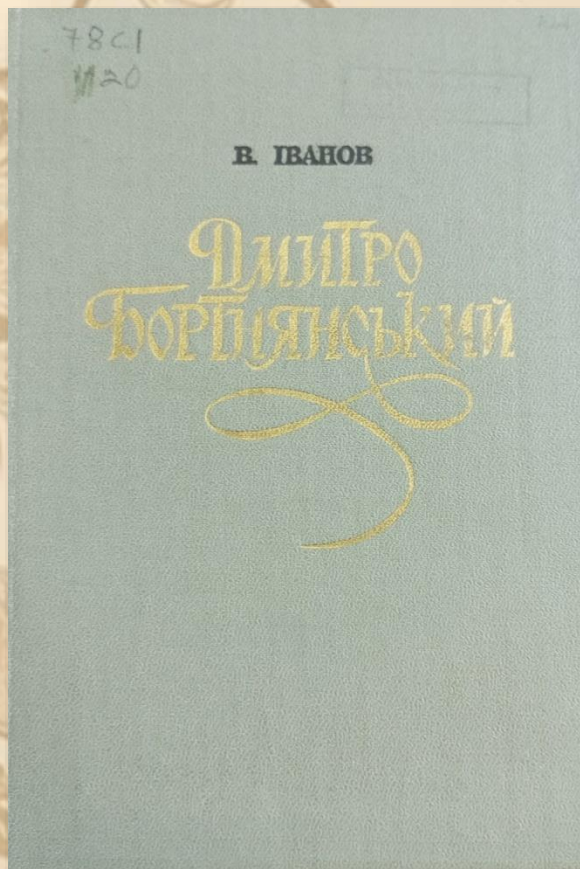
Монографія є прикладом уваги української діаспори до вивчення історії українського мистецтва та постаті Максима Березовського. Матеріал представлено у двох частинах: «Життя» – біографія композитора, та «Творчість», де автор пропонує музикознавчий аналіз основних творів М. Березовського: літургічних співів, концертів, опери «Демофонт», сонат. Окрема глава присвячена аналізу долі творчої спадщини композитора. Автор підкреслює присутність загальноєвропейських рис у його творчості, здатність композитора користуватися різноманітними гармонічними засобами, його значну роль у створенні хорового концерту нового типу.

**Топська, Н. Музика, що окрилює душу / Н. Топська. – Київ :
ТОВ «Книжкова база «Альфа», 2016. – 48 с. : іл.**

Книга розповідає про життя та творчість великого українського композитора Дмитра Бортнянського. Автор знайомить з його творчою діяльністю як співака, диригента, педагога, одного із засновників класичної музичної традиції в Україні. Про нього сучасники казали, що буцімто він підслухав співи янголів – настільки небесними та світлими були створені ним мелодії. Видання розраховане на дітей старшого віку, але є цікавим для всіх, хто цікавиться історією української музики.

Іванов, В. Дмитро Бортнянський / В. Іванов. – Київ : Муз. Україна, 1980. – 142 с.

Автор цієї унікальної монографії – миколаївець, доктор мистецтвознавства, професор В. Іванов. Вона присвячена одному з найталановитіших вітчизняних композиторів, яскравому представнику українського бароко – Д. С. Бортнянському. Науковець розкриває зміст мистецької діяльності композитора, визначає його місце в історії вітчизняної культури, детально аналізує творчу спадщину Бортнянського.

Топська, Н. Артемій Ведель / Н. Топська. – Київ : Альфа, 2018. – 63 с. : іл. – (Золота доба української музики).

Книга розповідає про коротке і трагічне життя геніального українського композитора Артемія Веделя, котрий творив духовну музику – найзагадковішу на землі. Ту музику, що веде від темряви до світла, від душевної сліпоти до мудрого прозріння, в якій трагічно переплітається божественне і земне.

Для книг автора притаманне поєднання зворушливої розповіді про життя героїв з високою інформативністю текстів. З даної книги можна дізнатися про те, як композитор виглядав (портрет не зберігся, але залишилися спогади сучасників), про причини його ув'язнення в божевільні, про його майстерність гри на скрипці та чарівний голос.

*Запрошуємо до Миколаївської обласної універсальної
наукової бібліотеки для ознайомлення
з представленими виданнями
(м. Миколаїв, вул. Маріупольська, 9).*